

ÁMOS, A PRÓFÉTA

(A BIBLIA TANULMÁNYOZÁSÁHOZ)

IRTA:

HARTENSTEIN KÁROLY

FORDITOTTA:

DÁVID GYULA

AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
IRATTERJESZTÉSÉNEK KIADÁSA
1980.

„MINERVA” IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T. KOLOZSVÁR
(11072).

Bevezetés.

A zsidó népet általában „a vallás népének“ nevezik. Ezzel azonban a legnagyobbat még nem mondtuk meg róla. Nevezhetjük a „próféták népének“. Mert a kultusszal, áldozati istentisztelettel és emberi gyakorlatokkal teljes vallás világából, tehát abból, amit *az ember* Istenért és Isten előtt tesz, férfiak emelkednek ki tisztán és határozottan, akik szenvedélyesen *csak* azzal akarnak törődni, amit *Isten* tesz. A vallás egész világával szemben, soha nem hallott hanggal Isten kijelentésére utalnak. Isten Lélek. Ezért az Ő kijelentésének útja egyedül az *ige*. Isten igazság. Ezért az istentiszteletnek egyetlen módja az egész élet odaáldozása, az *én* kiszolgáltatása Istennek. Ezek az alapigazságok adattak a prófétáknak. Hogy ki a próféta és mit akar (tehát az, ami közöttünk hiányzik, s aminek közöttünk sürgősen újból nyilvánvalóvá kell az igéből lennie) az benne van már világosan az első parancsolatban: „Én vagyok az Úr, a te Istened“. Aki ezt hirdetni merészeli, az nem pap, hanem próféta. A pap saját minősége, saját hatalma, saját hivatala erejénél fogva beszél. A próféta úgy szól mint *Isten szája*. Isten választja ki szabad, feltétlen teljhatalmában azt, aki az Ő követe, szája legyen. A próféták elhívtak, elküldöttek és semmiképen sem azok, akiket emberileg szólva: képesítetteknek, tehetségeseeknek, vallásosoknak szoktak nevezni. Isten ellenálthatlan hatalommal teszi rá kezét a próféták életére. Isten tulajdonai, azt mondják és teszik, amit Ő akar és semmi mást. Jaj volna nekik, ha a magukét akarnák Istennel szemben érvényre juttatni. Isten dicsőségét kötelesek keresni és semmi mást. Továbbá: igehirdetésük egész tartalma egyedül Isten, az isteni *Én* és nem ez, vagy az. „Én vagyok“ — Isten — ezt kiáltják mindig új szavakkal a kegyes nép lel-

kébe. Ez az Isten *Úr*. Ezzel a próféta a kultusszal szemben az engedelmesség világát tárja fel. Igéjét megtartani, a neki való engedelmisségben szeretetmunkát végezni, az Uraknak ez Ura előtt alázatosan megállani: ez az ember felelete az első parancsolatra. A próféta más állásfoglalást nem ismer, mint az egész ember Isten iránt való engedelmisségét. Pusztán, minden fedezék nélkül áll az ember Istene előtt. Semmi mást nem kell *tennie* mint engedelmeskedni és Istent szeretni. Ezt azonban *tennie* kell az élet minden helyzetében, az emberek egymással való minden viszonyában, el egészen a pénzügyekig, politikáig, bíraskodásig, családi életig. Nincs az életnek egy parányi területe, melyet alapjában nem kellene Istennek alárendelni. Ebből azonban egy második dolog következik. Isten az emberrel és cselekedetével, amint épen van az ember, mint feltétlen bíró áll szemben. Az ember nemcsak por és hamu teremtője előtt, de bűnös is az Isten előtt, aki tőle minden tettét, egész életét követeli. Továbbá: az embert akit a tízparancsolat és minden próféta szó „te“-nek nevez, Isten megszólítja, számadásra hívja. Ezt a megszólítást nem kerülheti el. Itt jut érvényre az utolsó döntés. Az embernek itt csak hallgatni, mindig csak hallgatnia kell, azután engedelmeskednie. Ez a hallgatás és engedelmeskedés jelenti énjének feladását, saját akarata összetörését, önmaga megtagadását és egyedül csak az Istenért való létet. Isten nem áldozatot akar, hanem ezt az engedelmisséget akarja. S csak akkor, ha az ember rákészült, hogy csak *ezt* tegye és kész magát Istennek kiszolgáltatni, csak akkor hallhatja meg, mint utolsó ígéretet: „Én vagyok az Úr, a te Istened“. Csak azután lesz Isten az Irgalmas, a Megbocsátó, aki előtt az ember megállhat és élhet. Csak azután lesz a népből, amelyik az ítélet alatt áll, a kegyelem népe. A prófétáknak tehát nemcsak Istennek új megismerését köszönjük, nekik köszönhetjük az egész új ember megismerését is. Az elitét, engedelmisségre elhívott, a kegyelmet talált ember megismerését. Erről tett *Ámos* próféta Mózes után elsőnek hatalmas bizonyosságot; halljuk e bizonyosságot a következőkben.

Elhivatás és üzenet.

1. Próbáljuk meg a prófétát azon egyes történetekből megismerni, amelyeket e könyv elbeszél. Ám. 7, 10—17. Ámosnak Béthelből való kiutasításáról tudósít. A bétheli szentélyben vagyunk. Ott találjuk *Amazias* papot, az erősvonású, derült alakot. Ő rendelkezik a templom felett a király megbízásából 7, 13.

Jeroboám északizraeli király 1, 1. Hadratermett, derék király lehetett. 2 Kir. 14, 23—29. 2 Kron. Annak ellenére, hogy nem hallgatott Isten szavára, az Úr megsegítette népét. Legyőzte Damaskust és Aramiát és országának határait kibővítete. Tehát külsőleg kedvező volt a helyzete és a győző állam büszke érzése hatotta át az egész népet.

A királyi pap szavaiban öröm és öntudatos biztonság uralkodik. Az örvendező, ünneplő gyülekezet közepette lép fel a próféta a templomban. Amit beszélt, jól mutatja az 1, 3—2, 16 szakasz. Az Úr megbízásából hirdeti Isten ítéletét a körülakó népek felett. 1, 3—15. Minden népnek, még a testvér Juda népnek is 2, 4—5 felmutatja bűneit. Ezt nagyon szívesen hallgatták. De egy lökéssel egyszerre saját népéhez is fordul az ítélethirdetés 2, 6—16; 3, 13—15; 6, 11—14. Ezt „nem tűrheti az ország“ 7, 10. A pap azonnal fellép a próféta ellen: „Ez pártütés a király ellen“. A „király szent helyén“ épen ellene, a legmagasabbfokú emberi hatóság ellen semmit sem szabad szólni. Figyeljük itt meg azonnal a következő két dolgot: 1. az állam és egyház, a trón és oltár baljóslatú összekeverését, amely annyira megy, hogy Isten szenthelyét 7, 13 — a „király szenthelyének“ nevezi; 2. a királyból és államból tulajdonképpen bálványt csináltak, aki ellen semmit nem szabad szólni, sem embernek sem prófétának, még Isten megbízásából sem.

Ámos védekezik. Elhárítja magától a prófétai címet abban az értelemben, a mint a pap használta. Mert azonnal észreveszi, hogy Ámazia ez alatt egészen más valamit ért, mint ő. A pap nyilvánvalóan egy ide-oda járó vándorpredikátornak tartja, aki pénzért jósol az embereknek, saját ohajtásai szerint, Ő nem ilyen. 7, 14—17.; I. Sám. 9, 17. Miquéás 3, 5.; Jeremiás 23, 9—32.

Nincs benne semmi különös, ő pásztor, a vadon embere. 7, 14. 1, 1. Mint ember, egy sorba állítja magát a más emberekkel. „De — az Úr“ 7, 15. Ebben a szóban van életének új fordulata. Merőlegesen nyult be felülről egy kéz az életébe s elparancsolta a nyáj mellől. *Elhívott* lett. *Isten* lefoglalta életét; *Isten* és nem az emberek, nem a leghatamasabbak, nem önmaga, nem

legmélyebb tehetsége és élményei, *maga Isten*, egyedül Isten határozott élete felől. És Ó? ... Mi maradt más hátra a prófétának, mint engedelmeskedni. Akár akarta, akár nem, Isten parancsolt és neki engedelmeskednie kellett, 3, 8. „Ordít az oroszlán, ki ne rettegne? az én Uram, az Úr szólt, ki ne prófétálna?” Súlyos isteni kényszer nehezedett életére függetlenül attól, hogy akarja, vagy nem. Most minden körülmény között Isten mellett állt. Most azt *kellett* mondania és tennie, amit Isten akart, bármi lesz is belőle. *Ez a próféta elhivatása*. Az egyéni emberi én többé nem a magáé és többé semmit nem tehet magától és magáért. Teljes szolgálai engedelmisséggel áll Istennel szemben, egyedül Istennek felelős, egyedül Istennek engedelmes. Figyeljük meg ezt a „kell”-t Mózesnél 2 Móz. 4, 14—18, akit Isten minden mentegetőzés és okoskodás ellenére legyőzött; Jeremiásnál 1, 7—17; Pálnál I. Kor. 9, 16—17. ahol a damaszkuszi órára útal; Jézusnál is, Luk. 2, 49. már mint 12 éves gyermeknél, Mát. 16, 21. a kereszttől való pillantásban.

Elhivatásával szorosan összekötve találjuk *feladatát* 7, 15.: „menj el és prófétálj az én népem Izrael ellen”. Ebben az „ellen”-ben van a próféta meghatározása: ítélethirdető próféta. Ezt nem úgy kell érteni, mintha népe kárhozatraméltó nép lett volna. Nem volt jobb, de rosszabb sem, mint a déli testvérnép. De ahol valaki, tisztán, mint Isten szája és tolmácsa beszél, ott feltárul a végtelen minőségi különbség Isten és ember között. Ahol valóban *Isten* beszél, ott minden emberi mentegetőzésnek, kibúvónak, ürügynek, átmenetnek vége szakad. Ott élesen szétválik Isten és ember, a szent és bűnös, az ég és föld. Ott megszűnik minden emberi kegyes művészieskedés, mely megkísérli a szent különbséget áthidalni, mely Istent oly gyorsan leszállítja a természetbe, történelembé, igen, még az emberi lélekbe is, s mely saját isteni tehetségeinél fogva oly gyorsan felemeli az embert. Nem, Istennek minden tolmácsa az ítéletet hirdeti; beszélnek Ó népe „ellen”; feltárják az Isten és ember között levő szakadékot, amit senki és semmi nem hidalhat át, csak Isten alászálló irgalmas-sága. Ezért halljuk Ámost harcban a világ urai ellen. Beszél a király ellen 7, 10., aki magát oly könnyen teljhatalmúvá tette, a nélkül, hogy maga fölött urat ismerne el. Beszél a pap ellen, mint aki nincs elhíva, 7, 16—17., aki valahogyan mindig össze-téveszti a maga templomát és vallását az élő Istennel. Beszél népe ellen 2, 6—16, kértelhetetlenül feltárja bűneit, s megmutatja, hogy a nép minden kegyessége ellenére is csak „e világ” marad. Ez persze „pártütés”, de isteni és ezért üdvözítő pártütés, mely bűnbánatra hívja az embereket, mássá akarja tenni őket.

Eredmény: két alapvető megismerés áll előttünk.

a) Ámos, a próféta épen olyan ember, mint mi mindnyájaink, igazi, egyszerű pásztor, de egyidejűleg tárgya egy olyan esetnek, melyet nem lehet megmagyarázni, Isten elhívottja, akit csupán ebből a pontból lehet igazán megérteni. Úgy lép fel teljes alázatosságban, aki semmi más mint Isten szája, de egyuttal teljes öntudattal, mint a felvett szakaszok mutatják, mert valóban *Isten szája*.

b) Úgy lép fel, mint ítélethírdető, aki minden emberi hatalmasságnak; királynak, papnak, népnek az ítéletet hirdeti. Tehát ítélethírdetése nem jelent mást, mint komoly leszámolást az első parancsolattal: „Én az Úr vagyok a te Istened, ne legyenek neked idegen isteneid érr előttem“.

2. Hogy miben áll ítélethírdetése, mutatják világosan látomásai 7, 1—9. 8, 1—3. 9, 1—7. Mik a látomások? Nem viziók, melynek alapja a fantáziában, vagy öntudatlan önkivületi elragadtatásban van. Mindezt kóros tünetekből nem érthetjük meg, még kevésbé egyéni képzelődésből. Látomásai Isten hírtüadásai. A próféta szegényen és könyörögve lép Istene elé: mit prédikálnak? Erre neki Isten egész világos parancsokban válaszol. Látomásai tehát bepillantások Isten országába, Isten szentséges akaratába. Ember nem teremtheti őket, Isten ajándékozta kegyelméből annak, akit elhív. Nagyon gyakran, mint Ámosnál is, teher számba mennek (Ésa. 6, 9—13. 8, 11.); teher a próféta számára is, mert tartalma hatalmas ítélethírdetést jelent a nép számára. Kíséreljük meg együtt e látomásokat megérteni. 7, 1—8., látja Ámos, miképen pusztítja el a sáskajárás az egész nyári vetést a teljes megsemmisülésig, mint egy félelmetes emésztőtűz, mely földig rombol mindent. Azonnal felismeri, hogy ebben népe felett súlyos ítélet lebeg, mely azt is földig rombolja. És mit tesz Ámos? E látomásban, népét helyettesítve, elszenvedi az ítélettől való megnevezhetetlen teljes aggodalmat. Mint egy nagy közbenjáró Isten elé áll a szakadékba. Isten kétszer hallgatja meg, és harmadszor a pápi ima meghallgatás nélkül marad. Ámosnak hordoznia kell azt a félelmetes terhet, hogy tudja: népem tönkre megy. Itt látjuk meg világosan a próféták igazi hazaszeretetét. Nem hazafias beszédet tart, nem hatalmi politikáról szónokol. Megáll Istene előtt, mint a nagy közbenjáró, aki népe helyett elszenvedi annak nyomorúságát, könyörög népéért és szívében hordja a félelmetes bizonyosságot, hogy a nép elpusztulása felfartóztatlan.

7, 7—9. Isten hosszútűrésének vége. A mérőszinor, melyet Isten a népre alkalmaz, a legfélelmesebb tényrt mutatja: „nincs már testben és lélekben függélyesség“. A próféta nem mer többé népéért imádkozni, szántóföld, ország, lakói, mind ítélet alá

esnek. 8, 1—3 a nép, mely Istenét elhagyja, megérett az ítéletre. S ez az ítélet a paloták előtt sem áll meg 8, 3 „tömrdek jajongás és hullá lesz azokban“.

A legfélelmetesebb az, hogy az oltár és templom is összetörik 9, 1—4. Feltartóztatlanul jön az ítélet napja a vallás fölé is, amikor azt mondja Isten: „könnyen megtalálom őket“.

Eredmény: 1. Ámos már tudja mit kell mondania. Isten ítéletét a király, a nép és a vallás felett. A fejedelem, a pap, a tömeg ez a három tér a földön, ahol az ember „olyan akar lenni, mint Isten“. A méltóság és büszkeség fölé sujt Isten villáma. Ésa. 2, 12—22. Isten egyedüli Úr.

2. Isten az embernek könnyelmű „és“-eit: haza és Isten, nép és vallás, tönkreteszi, mert ahol valóban Isten van, ott a döntő „vagy-vagy“ jut erőre.

3. Megismertük a próféta elhivatását, üzenetét és látomásait. Hátra van még az *ítélet* megértése. A próféta könyve egy hatalmas ítéletpredikáció. A következő szakaszokban ezt még jobban megértjük. De meg kell itt látnunk, hogy

a) az ítélet jelenti Istennek, mint *Úrnak* kijelentését. 9, 5—6. Ahol Isten valóban megjelenik, ott elcsügged mindenki, aki e földön lakik, ott azonnal nyilvánvalóvá lesz a hihetetlen szakadék Isten és ember között.

b) És az ítélet az ember felett, mint *ember* felett megy végbe. Mindig elfelejtjük, hogy teremtmények vagyunk, akik félelemben és rettegésben állandó meghajlásban állunk Isten előtt. Mindig elfelejtjük, hogy bűnösök vagyunk, akik Isten előtt nem állhatunk meg és épen ezért egyedül az Ő kegyelmére vagyunk utalva.

c) De ez az ítélet nem az ember megsemmisítését, hanem Isten uralmának felállítását jelenti. Nekünk „alá kell szállanunk“, „az életet el kell veszítnünk“, s a kereszt útjára kell térnünk. A mi énünknek meg kell halnia, hogy egyedül Istené maradjon a dicsőség. Így lesz az ítélet-szava a prófétánál sejtelemmé, utalássá a *megfeszített Krisztusra*.

B.

A nép és bűnei.

1. Az utolsó fejtegetésekben már láttuk, hogy a próféta a többi népeket sem vette ki az ítélethirdetés üzenete alól. 1, 3., 2, 5. Ők is Isten feltétlen követelésének mértéke alá vannak állítva, melyet senki büntetlenül át nem hághat. Damaszkus irgalmatlanul bánt el Gileáddal, ezért látogatja meg Isten. A filiszteusok a legva-

dabb módon viselkedtek a foglyokkal szemben, ezért róluk sem fordítja el Isten szemét. 1, 3. és 1, 6. Az edomiták könyörtelenséget tanúsítottak a testvérnép iránt, ezért keresi meg őket Isten. 1, 11. Az ammoniták borzalmas módon jártak el Gileád asszonyai ellen, ezért jön rájuk is az ítélet. 1, 13. És a zsidók is elfelejtették Isten parancsolatát, ezért ők sem kerülnek el azt. 2, 4—5. — Látjuk e szakaszokból, hogy a próféta Isten megbízásából, a népeket Isten feltétlen parancsaihoz méri. Isten nem huny szemet az ember bűnei előtt. Ellenkezőleg, egyedül Ő lát mindent, amint van és megítéli kérlelhetetlen szigorúsággal.

Az Ő szeme előtt nincs egy sem, aki igaz volna, még *egy* sincs. Nincs népe között sem. Mert 2, 6-tól kezdve Isten ítélő igazsága egyenesen népéhez, Izraelhez fordul.

2. Most Isten ítélő szeme áttekinti egyik helyet a másik után.

a) A *jelsőbbeknél*, a vezetőknél kezdi ezt az átható szemlét. Rajtuk van a legnagyobb felelősség 3, 9—11. „Nem tudnak igazán cselekedni“. 3, 10. A királyok kezei vétekekkel és erőszakoskodással telve. 3, 15. Kimondhataflan fényűzésben élnek, külön házuk van télire és nyárára, melyeket drága elefántcsontból építtetnek. Ez az első bűnbánatra való felhívás, melyet a nagyvárosi kultúra és kinövéséi ellen ismerünk. S amiképen uraik, úgy csinálnak az állam első szolgálói, a nagyok: 6, 3—7. Dözsölnek és dinomdánomban élnek. Hogy fér össze mindez azzal a szeretettel, amit Isten parancsolt és az Úr törvényével szemben való engedelmességgel. Isten egyenesen a nép nagyjaira terjeszti ki ítéletét. 6, 7. és 3, 13—15. Istennél nincs személyválogatás.

b) E mellett külön feddést érdemelnek a *bírák* 5, 7—12. Lábbal piporják az igazságot és gyűfölik azt, aki az igazságért közbe lép. Az ártatlant elítélik, a bűnös gazdagnak pedig szabad utat engednek, mert ennek van pénze, s ennél fogva övé az igazság. Megvesztegetett csalóknak nevezi őket a próféta. Ha már az igazságszolgáltatás megbukott, a romlás az állam gyökeréig hatolt. Ha már nem lehet bízni az igazság őrzőiben, miképpen lehetne felelősségre vonni mindezekért a népet?

c) Az *asszonyokat* sem kíméli a szent ítélet. 4, 1—3. Egész életüket az élvezetvágy vezeti. Rossz példát adnak másoknak. Pénz és érzékiség aláásták a szigorú erkölcsöt, melyet Isten, az Úr követel. Ha már az asszonyok is áthágják az Úr parancsát, akiknek pedig a szent rend és fegyelem őrzőinek kellene lenniök, mit kívánhatna Isten másoktól?

d) És végül a kereskedelmet úzókat, a *kereskedőket* állítja Isten irgalmatlan ítélet alá 8, 4—6. Mindazokat a nagy bűnöket, melyeket a mammon szolgálói követtek el, melyek a pénzszerzés nagy kísértéseiből erednek, a próféta az isteni parancsolat fényé-

ben nézi. 8. 4. Minden tettük arra irányul, hogy a gazdaságilag gyengét rabságba ejtsék, az emberi erőt megvásárolják. Alig tudják megvárni az ünnepnapok elmulását, hogy ismét vehessenek és adhassanak. A mérleget meghamisítják, a súlyt megkisebbitik, a mértéket megváltoztatják, aki nem tud azonnal házbért fizetni, eladják rabszolgának, irgalmatlanul. Világosan látjuk egy növekvő kapitalizmus fenyegető körvonalait, melynek az áru sokkal fontosabb, mint az ember, s akinek az ember csak annyit számít, amennyit dolgozik. És mindez Isten parancsa ellen van, mely az erős önkényével szemben mindig védelmezi a gyengét.

Ámos mindezt, amiképen azt csak Isten elhivottja teheti, a legnagyobb szigorúsággal tárja fel népe osztályai előtt. Szívesen nevezik a szószerket a „gyávák várának“, ahonnan akárki akármit beszélhet, úgy sem áll elé senki ellenvetéssel. Ámosnál ez bizonyosan nem így volt. A férfi bátorságával lép népe elé, s neki azt kell mondania, amit az isteni megbízatásból kapott, tudomására hozza mindazt, amit Isten az egész dologról gondol és hirdeti az *ítéletet*, melyet Isten tart népe felett.

Eredmény: 1. Ime egy nép, mely bizonyára nem volt rosszabb, mint a másik. De ez a nép hallotta Isten parancsolatait és ezért meg kell alázkodnia, hogy megítélje Isten feltétlen mértékével. Isten ügye sohasem „magánügy“. Minden emberi cselekedetet Isten törvényének és az Ő mértékének kell áthatnia.

2. És nem értettük meg helyesen Isten parancsolatának ezt az erkölcsi megsértését, ha nem láttuk meg a próféta legfelsőbb véleményét. Mindezek a külső bűnök nem mások, mint az Istentől való belső elszakadás következményei; *egyetlen* bűnnek ami létezik, hogy elpártolunk *Tőle*. Ezt tanítja meg a következő szakasz.

C.

A vallás és Isten.

1. A nép kegyessége három alap gondolat körül forog: a) hisznek az Isten által való elválasztásban; b) szolgálnak Istennek a kultusz által, c) reménykednek az isteni megváltásban. Ebben él a nép és örül Istenének. Ez az ő vallása, melyben szilárdan és biztosan halad utján. Félre értenők a prófétát, ha azt gondoljuk, hogy ő mindezeknek nem tulajdonít értéket. A vallás épen az ember felelete, visszhangja Isten szavára. És annak a népnek, amely Isten oly gazdag kijelentéseit tapasztal

talta meg, Isten oly csodálatos, kézzel foghatóan, vezetését élte át, amelyhez Isten a sinai hegyi törvényadás által, oly csodálatosan közel jött, annak a népnek sajátoskép a vallás népének kellett lennie.

És mégis minden vallásban egy szörnyű veszedelem rejlik. Nemcsak az, hogy általa az ember önmaga által biztos, önmagában igaz lesz; nemcsak azért, mert minden vallásos emberben ott rejtőzködik a veszedelem, hogy magát mástól farizeusi módon elkülönítse. Nemcsak azért, mert a vallásban magátólértelődőleg közvetlenül van az ember viszonyban Istennel, egészen természetesen „Istennel van“; nemcsak azért, mert mivel a vallásos ember ezt „tudja“, „birja“, másra nincs szüksége. *Hanem* — és ez a legveszedelmesebb minden vallásban: épen a vallásban lesz nyilvánvalóvá az ember alaphünye: büszkeség, gőg, nagyra-vágyás. Ádám és Éva magatartása Isten előtt, hogy okosok akartak lenni, mint Isten, ez a mélységes lázadása az énnel Isten ellen, ez a „valamivé lenniakarás“ nála nélkül, hogy „a saját urává akar lenni“, ez a dacos lázadó vér szíveinkben, ez az emberi érvényesülni akarás Isten előtt, igények támasztása, elfelejtési a bűn állapotát és épen az által esni a legnagyobb bűnbe — ez az Ádámminőség a vallás legsúlyosabb kísértése.

Igy harcol a próféta a vallás ellen, és így lesz Isten ígéje a kegyesek vádolójává. Isten ellenetek van, ezért minden ellenetek van.

2. A próféta a kegyes nép elleni első támadást Isten megbízásából úgy indítja be, mint a *kultusz* elleni harcot. 4, 4—5., 5, 4—6., 5, 21—27., 9, 1—7. Templomi szolgálat, áldozat, ünnepnapok a rendes faja az Istennel való társalkodásnak. A *templom*, a szent hely, Isten lakóhelye. Amíg a templom fennáll, addig az isteni kegyelem jelenléte biztos, addig a néppel semmi nem történhetik. Már itt megtaláljuk az elkülsőiesedés szörnyű veszedelmét, hogy épen a templom biztosítja Isten segítő közellétét. Ha csak az Istenhez való zarándoklást úzik, 4, 4., 5, 4., ha csak az ünnepeket ülik és dalokat éneklük, ha csak a vallásos üzem folyik, akkor ez a veszedelem nincs távol.

Mit jelentenek az *áldozatok*? Mély vallásos értelmük van ezeknek. Isten testet és életet adott nekünk, hogy használjuk fel a neki való szolgálatra. De mi igazságtalanságra használtuk, s visszaéltünk az adományokkal és testünk tagjaival, melyeket Isten adott. A vallás ezt Isten előtt való bűnnek látja és élesen figyelmeztet rá, hogy a bűnnek bűnbánat felel meg. Isten ítélete hangzik: „bűnös“. Az embernek ezt be kell ismernie. Istennek igazat adni és ezért áldozatot kell hozni. Mit áldozna mást fel, mint épen magát, gonosz akaratát, nyakas énjét, amely-

Iyel vétkezett Isten ellen. De a vallás leszállította a bűn árát, olcsóbbá tette a bűnbánatot. Ámbár igazat ad az ember Istennek, aki őt bűnösnek nevezi, mégis most nem magát áldozza Istenének, hanem *magáért* áldoz, a legjobbat állatai és földi termései közül. Így lesz a vallás minden látszólagos komolyság, minden kegyesség mellett is titkos védekezés, az ember csendes örvédelmévé. A vallás ürügye alatt vonja ki magát az igazi vezeklés, az igazi mássá létel alól.

Ebből érthetjük meg most Ámos szavait, melyeket nem fogalmazhatott volna meg élesebben: 4, 4., az Isten házába való menetel bűn. A ti istentiszteletek mindent túlszárnyaló, legrafináltabb öntisztelet. Feltárja az istentisztelet és vallás között levő szakadékot. Az egész vallásos üzemet Isten ítélete alá állítja: „gyűlölöm, el tőlem“. Vallásotok van, istentiszteletet üztök és alapjában mégis istentelenek vagytok, mert a ti „én“-etek ezek által nem változott meg. Minden, ünnep, áldozat, énekek, minden, amit kimondottan vallásnak neveznek, Isten ítélete alatt áll. És azonnal az 5, 25 a pusztai vándorlás kezdő idejét idézi emlékezetbe: akkor nem hoztatok áldozatot, akkor nem volt templomotok, akkor nem hallgattatok a papokra. A próféták energikusan kikérik maguknak, hogy ujitók lennének; egyszerűen visszaállítják magukat oda, ahol Mózes állott. Nem akarnak mások lenni, mint reformátorok.

De az Isten szerelméért, mit tegyünk hát akkor? Megmaradjunk hát bűneinkben? Két szóban megmondja a próféta, amit Isten vár:

a) 5, 24. meg kell szünnie a vallásos és magán élet, a vallásos és nyilvános élet között levő szétválasztásnak. Isten nem szorítkozik „az érzelem kegyes tartományára“, Isten mindent akar. Isten az egész embert, az egész életet igényli. Isten akarata és parancsa nem privát ügy. Jogot és igazságot kíván, mint víz-áradat, mely *mindent* eláraszt.

b) Keressétek az Urat és éltek 5, 6. Isten egészen más, mint a vallás. Isten Úr, feltétlen, kikötés nélküli *engedelmességet* követel. Isten az Úr, aki szemben áll minden emberi, magát lefoglaló lényeggel. Állandó *bűnbánatot* kíván, félelmet és rettegést szentsége előtt, folytonos meghajlást hatalmas fensége előtt. A próféta szenvedélyesen *Istent* sürgeti, a ható, élő, szent Istent. Áttör minden védőfalat, védelmi állást, amit a kegyes ember maga készített Isten ellen. Ezzel a nép, — óh nem — az egyes lélek odaáll a szent Isten átható, világos tekintete elé. Itt elmúlik minden vallásos műfogás. Itt az Ádám bűne lesz láthatóvá. S most, itt vettetik a fejsze az „én“ gyökerére. Itt úgy áll az ember Isten előtt, amint van. Istent keresni — — ez jelenti — —

teljesen kételkedni önmagunkban, még egyéni kegyességünkben is. Ez a próféta nagy *támadása* a fennálló vallás ellen.

Ebből kifolyólag értjük meg a 7,10—17 merev ellentétet a próféta és pap között. (Mózes—Áron 2 Móz. 32; Jeremiás—Passur Jer. 20. Jézus—Kajafás). Az elhivatott beszél itt az ellen, aki önmagát hívta el, Isten szája beszél itt a „*vallásosok*“ ellen. Engedelmisség és bűnbánat hangja szól az ellen, aki kiáltja: „*békesség, békesség s még sincs békesség*“. Itt vége minden összecserélésnek az élő Isten és a véges ember kegyes cselekedetei között.

3. A próféta a kegyes nép elleni második támadást Isten megbízatásából úgy indítja be, mint az *elválasztási* hit elleni harcot. 3, 1—2., 9, 7. Amióta Isten a népet az egyiptomi szolgaságból kivette és szövetségét vele megpecsételte (2. Mózes 19, 1—6), azóta a nép az isteni elválasztás népének tudja magát. Az a bizonyosság, hogy a föld minden nemzetsége közül *ő a nép*, amelyen Isten különös módon tartja rajta szemeit, a népet hatalmas erőre, történelme rohanásában nyugalomra és a világ ellenségei ellen dactra tüzelte. De a nép Isten e szavából egy vallásos, kegyes, magától értetődő szót csinált. Amit egykor félelem és rettegés között hallott a sinai hegyen, mint *Isten* szavát, az egy tulságosan bizonyos, tőlük soha többé vissza nem vonható szóvá lett. Isten szólva értünk, mi lehet ellenünk? E szónak, az isteni ígéletnek igazsága emberi hazugsággá vált. A nép a kiválasztás szavából többé már nem az ítélő, kritizáló, szent szót hallotta. Nem hallotta a lekötelezés és lenyügözés rettenetes szavát, már választott nép volt és ezért maradt, amilyen volt. Röviden: az ígéből, melyet Isten szólott, vallásos bizonyosság lett.

S most ismét hallatszik az Isten hangja 3, 2.: „*csak titeket választottalak magamnak a föld minden nemzetsége közül, azért büntetlek meg titeket minden gonoszságotokért*“: így szól Isten. Most egyszerre világossá lett ismét, hogy Isten választottainak lenni annyit jelent, mint megváltozni Isten lelke és parancsolata által. Most egyszerre világossá lett ismét, hogy az elválasztás a legmagasabb elköteleztetést jelenti s hogy Isten közelsége valami egészen mást is jelenthetne, mint kegyelmet, jelenthet büntető ítéletet, melynek senki nem állhat ellene Zsolt. 139, 1—12. És még egyszer hallatszik e hang: 9, 7. „*nem olyanok vagytok-é előttem, óh Izrael háza, mint a kusiták fiai?*“ A kiválasztási hit az emberi magától-érthetőségében és közvetlenségében a népet minden más néptől elkülönítette és megkülönböztette. Milyen rettentő lenézéssel tekintett a zsidó a körülötte lakó pogány népekre. S most Isten egyszerre ledöntötte ezeket az emberi falakat és a kiválasztott népet egy fokra helyezte az

arabokkal, filiszteusokkal, sziriaiakkal. A nép a *kiválasztásból* épen csak a nyugalmat, biztonságot, védelmet hallotta meg, többé nem gondolva arra, hogy *Isten* volt az, Isten, az Úr, aki ezt a szót — kiválasztás — kimondotta. A nép elfelejtette, hogy ebből a szájból a kiválasztás elvettetést és ítéletet is jelenthet. Akit az Úr kiválaszt, azt az Úr természeti minőségéből, földi megkötöttségéből ki akarja emelni. Bizonyára elválasztott nép, de épen ezért Istennek lekötelezett, lefoglalt nép. Bizonyára elválasztott nép, de épen ezért, alázasatos szolgálatra, megszentelődésre elhívott nép.

Ertjük hát, hogy alapjában különbséget jelent, hogy vajjon a próféta, az Isten szája, beszél-e a kiválasztásról, vagy a vallás!

4. Ámos a kegyes nép elleni harmadik támadást Isten megbízásából úgy indítja be, mint harcot a nép *eszkatológiája* ellen 5, 18—20; 8, 1—3; 8, 9—14.

A nép hite nemcsak az egyes életre, hanem a nép történetére is kihatott. A való és élő Isten bizonyossága szükségképen új világállapotot követel, az eljövendő Isten országát, Istennek a sötétség hatalmai felett való győzelmét. 5, 18 halljuk, hogyan vágyott a nép az „Úr napja“ eljövetelére. Úgy gondolták el, mint Isten győzelmének napját a külsőleg szorongatott, belsőleg szétépett nép számára. Ez lesz az a nap, amelyen Isten ígéretei beteljesülnek. A Messiás felállítja birodalmát Sionban és minden ellenség lábai zsámolyához vették. Ebben a reményben összpontosult az egész vallásos erő, de ebben a nép egész nemzeti biztonsága is.

S a felülről jövő hang? 5, 18. „Az Urnak napja sötétség és nem világoosság“, 5, 19 a félelmes ítélet napja, a minnek senki ellene nem állhat. 8, 9 a természet elváltozik, a nép minden győzelmi öröme szomorúsággá változik és határtalan éhséggel és szomjúsággal kíváncznak az Úr ígéje után, 8, 11—14. Az Úr napja tehát egyenesen a nép szegénységének lesz kijelentése, s annak a megismerése, hogy nem minden vallás vezetett oda az élő „Úr ígéjéhez“. Jön a világfordulat, de egészen másképen jön, mint a nép gondolta. Jön mint ítélet, mert nem keresték igazán az Urat. És nem mások ellen jön, hanem egyenesen a választott nép ellen, mely elhagyta Istenét. 8, 14. Megérthetjük, hogy ez az eschatologia, mely egészen komolyan vette Isten szentségét, nem illik bele a templom, a vallás keretei közé. Mert ez a vallás, a kegyesek nagy önismeretének magukhoz kötött és önző lényegével vonakodik Istentől. Azt kellene a népnek a prófétai beszédből hallania, hogy csak a bűnös, aki Isten elé áll, az igaz, és hogy minden megbocsátás Isten irgalmasságától függ. 2. Kir. 17 mutatja, hogy a nép ezt *nem* hallotta.

5. Az, akinek megbízásából Ámos beszélt, a *való, élő Isten*. S az ő bizonyágtévesésének az volt legmélyebb szándéka, hogy a népet a vallás világából kivezesse és Isten élő igéjének meghalására vezérelje. Mert minden vallásnak csak akkor van értéke Isten előtt, ha az embert bűnbánóvá, alázatossá teszi a háromszorosan szent Isten előtt. Az Atya kegyelmének minden üzenete csak akkor igazi, ha azok az Urnak és Birónak szájából származnak. Minden Istenszeretet csak akkor valódi, ha olyan szívből jön, mely állandóan és mindenben Istent féli. Minden Istenben való hit csak akkor jó, ha komolyan veszi azt, hogy Isten ügye nem magánügy, hanem engedelmességet követel az élet minden területén. Az első parancsolat igazi! Isten az egyedüli Úr! S nekünk szenvedélyesen kell hallgatnunk az Ő szavát.

Végül

1. mielőtt ezt az isteni értelemben igazán forradalmi harci-íratot átpillantánánk, megakad tekintetünk a könyv végső szakaszán 9, 8—15. Mégegyszer összefoglalva találjuk Ámos üzenetét e szavakban: hogy az Úr szemei a bűnös nép *ellen* vannak irányítva. S ez teljes komolysággal így van, mert Isten ítéletének következménye valóban kárhozatra ítéles, elvesztetés. De akkor, ha a nép ezt félelemben és rettegésben megfontolja, csak akkor, ha a kegyes nép az isteni elvesztést *maga fölött is* töredelemmel és bűnbánattal magára veszi, csak azután változhat a kárhozatra való elítélés felmentő ítéletté és Isten uralma felállításává.

„Mégsem pusztítom el egészen a Jákobnak házáat“. A leomlott sátorok ismét felállítatnak 9, 11. A természet is részt vesz az eljövendő Isten országa örömeiben 9, 13. A nép sorsa megfordul és nem szaggattatik ki ismét 9, 13—15. Hiszen Sion foglyai, Isten megítéltjei. Ez pedig azt jelenti, hogy *az az* Isten ítélte meg őket, kinek utolsó szava az irgalom. Miképpen fog ez megtörténni, miképpen hirdeti ki Isten a megbékülés ígését, azt Ámos még nem tudja. De a végső versek hatalmas ígéretek arról, akinek jönnie kell; utalás arra, akiben Isten ezt az elesett világot szerette — Krisztusra.

2. Tekintsük át mégegyszer ezt a könyvet. Egy ember áll előttünk, aki csak Isten megbízásából, csak mint Isten szája és eszköze beszél. Ámos az az ember, aki nem azt teszi, amit maga

akar, hanem kénytelen azt tenni, amit Isten akar. Olyan ember, akinek ezen a világon minden semmi, Isten pedig minden. Egész létezése többé nem magára nézve van, teljesen igénybe van véve Istentől.

S ez az Isten az egyetlen *Én*, akit Ámos ismer; valóban az Úr, a *felettünk* levő, a *transcendens*, minőségileg különböző minden emberitől. Ő az Úr, aki feltétlenül követel, s aki semmit el nem néz. Beszédének alaphangja az ítélet. Ez azt jelenti, hogy az ember teljesen feladja önmagát, hogy Isten éljen vele legmélyebben megalázva magát, hogy Isten munkálkodhassék általa. Ez ellen semmit nem használ, amit az ember tesz. Csak nagyobbá teszi bűneit és súlyosabbá Isten haragját. Itt lelepleződik, hogy a vallása öntisztelet, kiválasztási bizonyossága arcátlanság, reménysége bolondság. Így űzi Isten a népet a megtérés keskeny kapuja felé, hogy könyörüljön rajta, ha teljesen kiszolgáltatva magát Isten kegyelmének vagy haragjának. S a bíró csak akkor lesz irgalmazóvá, ha az ő ítéletére igent mondanak, elismerik és félelmes kezét megszeretik. Ezt az Urat, aki minden szavában egyben bíró, és irgalmazó, — ezt kell hallgatnunk!